

# Litteraturkrönika 2020

Av Lars-Olof Delsing, Lars-Erik Edlund, Karl G. Johansson  
& Catrin Norrby

Krönikans avdelningar åtskiljs av asterisk. De är ämnesvis ordnade från allmänt till specifikt: allmännordiskt (ur-, fornnordiska) \* fornväst-nordiska, isländska, färöiska \* svenska \* egennamn: ortnamn, personnamn, övriga namn. Inom avdelningarna redovisas arbetena i alfabetisk följd. Artiklarna signeras L.-O.D., L.-E.E., K.G.J. eller C.N.

\*

Amy C. Mulligan & Else Mundal (eds.), *Moving Words in the Nordic Middle Ages. Tracing Literacies, Texts, and Verbal Communities*, viii + 356 s., *Turnhout 2020 (Brepols)*. ISBN 978-2-503-57810-1. Undertiteln på föreliggande bok nämner tre begrepp som relaterar till ordets och texternas centrala plats i kulturen. Det första av dessa begrepp, *literacy* eller som här i plural, *literacies*, har länge varit ett centralt begrepp i forskningen både vad gäller äldre språk och kulturer och vår samtida kultur. I det historiska sammanhanget knyts literacy också ofta till muntlig kultur och hur denna förändras i mötet med skriftkulturen. Att tala om literacies i flertal är helt rimligt, både för historiskt material och mer moderna perspektiv; studiet av skriftbruk visar att det rimligtvis bör ses som en mångfaldig storhet snarare än homogent. Boken visar tydligt denna diversitet i de medeltida skriftkällorna, både vad gäller materialitet, innehåll och form, och ständigt närvarande är också medeltidens muntliga kultur. Det är därmed också relevant för redaktörerna och författarna i boken att förhålla sig till själva begreppet *text*. Fanns det texter i den muntliga kulturen eller ska vi snarare räkna med traditioner som textualiserades först i samband med att traderingen gjordes till en del av den skriftburna kulturen? Amy C. Mulligan skriver i sin inledning att "the medieval Nordic text-makers discussed in this volume relied upon and in some brilliant ways reinvented Nordic oral and popular culture in their compositions" (3). Det som ofta blir ett problem för oss när vi vill förstå dessa processer från en muntlig kultur som möter en framväxande skrift-

kultur är hur lite vi faktiskt vet om denna för evigt tystnade muntlighet. Bokens artiklar handlar ju också främst om just skriftligheten. Det sista begreppet från undertiteln, *verbal communities*, lanserades ursprungligen av B.F. Skinner för att belysa relationen mellan individens medvetande och de sociala konventioner som etableras språkligt. Jag finner ingen definition av begreppet i Mulligans inledning, men hon skriver att "The essays [i boken] feature analyses of lesser-studied sources which provides insights into the development of literacy, some of the earliest medieval assessments of writing in the Latin alphabet, and the creation of diverse discursive communities which stimulated thriving systems of medieval Nordic textual production" (5). Kanske ligger tanken om verbal communities under denna formulering snarare än Skinners resonemang? De följande 13 kapitlen är resultatet från forskargruppen "Arrival of Writing" vid Centre for Medieval Studies i Bergen under åren 2003–2012. I en första artikel presenterar Leidulf Melve en översikt över forskningen om literacy och pekar på möjliga vägar vidare för denna forskning. Melves kapitel ger därmed en god introduktion till frågor om literacy i de följande kapitlen. I en pendang till Melves kapitel skriver Else Mundal om skriftkulturen i medeltidens muntlighet. Här ligger ett slags motsägelse, att skriftkulturen är del i vad som fortfarande är ett samhälle präglad av muntlighet, men man kunde också hävda att vårt eget samtida samhälle i stor utsträckning fortfarande är baserat på muntlig kommunikation; frågan är kanske mest vad som är relevant för vår förståelse. Mundals kapitel ger emellertid en viktig inblick i ett samhälle i förändring, delvis på grund av en framväxande litteracitet. Latinisten Adain Conti ägnar sitt kapitel åt hur skrivande representeras i de tidigaste historiska krönikorna från Norden, *Historia Norwegie*, *Historia de antiquitate regum Norwagiensium*, tillskriven en annars okänd Theodoricus monachus, och den danska *Brevis historia regum dacie* av Svend Aggesen. Conti placerar redan inledningsvis Theodoricus' arbete främst som källa till skriftbruket och konstaterar att detta verk "persistently evokes writing and its hermeneutic role, giving the work the appearance of greater literary aspiration, but also thereby providing more detailed commentary about writing, its relation to authority and access thereto" (63). Med tanke på att Theodoricus ofta knyts till inflytande från det viktiga lärosätet vid augustinerordens St Victor i Paris och anses ha sin utbildning därifrån är detta en intressant iakttagelse i sig själv; viktorinernas inflytande på nordisk skriftkultur förtjänar absolut mer uppmärksamhet. Skriftcentra i medeltidens Norge är temat för Åslaug Ommundsens kapitel och då med fokus på det latinska materialet. I Norge, liksom i Sverige och Danmark, användes perga-

mentet från tusentals latinska böcker efter reformationen som stödmaterial vid inbindningen av räkenskaper. Det är främst detta fragmentariskt bevarade material som i dag kan belysa den omfattande produktionen av latinska handskrifter i det nordiska området. Ommundsen inleder därför med en kort redovisning av detta material för norskt vidkommande. Därefter presenterar hon en studie av hur skrivarehänder kan föras samman i grupper som i sin tur kan belysa viktiga centra för skriftproduktion. Efter de två kapitlen med tyngdpunkten på latinsk textproduktion flyttar Jonas Wellendorf uppmärksamheten över på de folkspråkliga källorna i ett kapitel som behandlar brev, dels de som nämns i källorna, dels fiktiva brev återgivna i kungasagorna, och hur bruket av dessa speglar en skriftpåverkad mentalitet. Leidulf Melve behåller i det därefter följande kapitlet fokus på de medeltida dokumenten och hur exempelvis kungen kommunicerade med sina undersåtar i form av upplästa brev på folkspråket. Kristel Zilmer tar i sitt kapitel ett grepp om materialiteten i de bevarade runinskrifterna från medeltidens Bergen. Hon visar hur det enskilda föremålet utgör en rest av en direkt och momentan kommunikation och ger betraktaren (och läsaren) en inblick i vardagligt textbruk. Zilmers kapitel behandlar också ett nytt socialt fenomen, de urbana miljöerna som blir allt viktigare under medeltiden. Även nästa kapitel håller läsaren kvar i vardagen. Lucie Doležalová diskuterar hur olika typer av listor kunde ges skilda funktioner. Hon konstaterar redan inledningsvis att "A list is, on the one hand, perhaps the most archaic form of writing, and is thus closely linked to the 'arrival of writing' proper. On the other hand, it is restricted neither to the realm of practical use nor to that of literature, but is present wherever writing appears" (201). Hennes kapitel går därefter närmare in på olika typer av listor både av litterär och mer praktisk art. Identitet och skriftlighet har ofta kopplats samman. I sitt kapitel går Amy C Mulligan närmare in på de två centrala texterna för isländsk identitet, *Íslendingabók* och *Landnámabók*. Även om den förstnämnda texten endast bevarats i efterreformatoriska handskrifter räknar man oftast med att den tillsammans med *Landnámabók* utgjort ett slags startpunkt för 1200-talets litterära behandling av isländsk tradition i form av islänningasagorna. Mulligan argumenterar för att de två texterna förvaltar en tradition för att knyta historier till vad hon kallar *place-worlds* vilket fördjupar den egna identiteten i sagornas samtid. Övergången från muntlig kultur till en mer skriftburen anses i dag av de flesta vara en lång process snarare än ett absolut brott mellan två poler. Slavica Ranković diskuterar i sitt kapitel bruket av fraser som *sem fyrr er ritat* 'som tidigare skrivits' och *sem fyrr er sagt/getit* 'som tidigare sagts/nämnts' i *Land-*

*námabók*. Syftet med hennes studie är att undersöka om de två fraserna representerar ett skriftligt respektive muntligt perspektiv på det texten behandlar. Resultatet blir att de skriftligt markerade fraserna dominerar i *Landnámabók* på ett sätt som inte motsvaras av bruken i de islänningasagor som anses höra hemma bland de äldsta och där de muntligt markerade fraserna är vanligare. Detta anser Ranković kan spegla texternas placering på det hon kallar "the oral-written continuum". En fortsättning på frågeställningar om denna kontinuitet av muntlighet och skriftlighet ger Helen F. Leslie-Jacobsen i det följande kapitlet. Leslie-Jacobsen tar utgångspunkt i att den dikt, *Ævikviða*, som avslutar *Orvar-Odds saga* har en muntlig tillkomst och att sagan därefter skapats med utgångspunkt i dikten samtidigt som denna bevarats i den prosimetriska form i vilken vi nu har båda texterna. Men också den översatta (eller kanske "översförda") litteraturen från franska som börjar dyka upp i Norge på 1200-talet tycks ha adapterats till norska förhållanden och kanske till muntliga traditioner i målkulturen. Ingvil Brügger-Budal diskuterar dessa adaptationer i sitt kapitel med utgångspunkt i *Elíss saga ok Rósamundar* i dess olika handskriftsvittnen; den franska texten, dess överföring till norska som föreligger i en handskrift från 1250–1270 och en senare isländsk handskrift från slutet av 1300-talet som ger en mer fullständig framställning än den norska handskriften. En analys av de tre textvittnena ger vid handen att texten i sin norröna tradering adapterats ytterligare. Slutligen återkommer Else Mundal med ett kapitel som behandlar relationen mellan muntlighet och skriftlighet i frågor som rör genre och kontinuitet. Boken ger en bild av en livlig forskningsmiljö i Bergen som fört till en intressant samling av delstudier främst av skriftkulturen under norsk medeltid. Riktigt hur flertalsformen *literacies* kommit fram i de enskilda bidragen blir inte helt klart medan däremot tyngdpunkten på det skrivna källmaterialet, texterna är klar. Begreppet *verbal community* används främst i undertiteln och blir kanske självförklarande när man behandlar denna skriftkultur med stark muntlig prägel, men det är trots allt främst "orden i rörelse" i skriftkulturen som är i fokus. K.G.J.

\*

Massimiliano Bampi, Carolyne Larrington & Sif Rikhardsdottir (red.), *A Critical Companion to Old Norse Literary Genre*, xiii+373 s., Cambridge 2020 (D.S. Brewer). (*Studies in Old Norse Literature* 5.) ISBN 978-1-84384-564-5. Våra avgränsningar av genre har alltid varit under debatt i forskningen och det finns ingen anledning att förvänta sig att detta

begrepp får en definitiv avgränsning. Vid studiet av äldre material som det västnordiska från medeltiden blir det till exempel viktigt att skilja på de genrer som samtiden eventuellt uppfattade och de som vi själva avgränsar av olika anledningar. I föreliggande bok har redaktörerna utmanat forskare från fältet att diskutera genre för det västnordiska materialet. De har delat in boken i tre tematiskt avgränsade delar, en som behandlar mer generell teori, en andra som behandlar tematiska avgränsningar och till slut en avdelning där olika genrer kommer i fokus. Redan här kan det ju vara intressant att fråga sig hur dessa genrer avgränsats. Fanns de redan i utgångspunkten eller är de ett resultat av nya övertvägningar? Och svaret torde nog också vara ganska lätt att ge: vi har redan så fast formade uppfattningar om genreindelningen att det knappast går att undgå ett visst cirkulärt resonemang. En islänningasaga förblir en islänningasaga även om genrebegreppet problematiserats. Bokens första del ger olika perspektiv just på hur begreppet kan problematiseras och presenterar frågor till en fortsatt diskussion om teoretiska problem som rör genre. I ett inledande kapitel behandlar Massimiliano Bampi de traditionella definitionerna och olika sätt att närma sig de teoretiska frågeställningar som rör genrebegreppet. Han diskuterar bland annat just perspektivskiftet mellan ett genrebegrepp som bygger på producenternas förståelse av genre och ett mer receptionsbaserat begrepp. Sif Rikhardsdóttir går i sitt kapitel in i diskussionen om hybrider, alltså texter som blandar etablerade genrer. Återigen finns det alltså etablerade genredefinitioner som kan överskridas med hybrider som resultat. I en fortsättning på de två första artiklarna ger Lukas Rösli en mer detaljerad behandling av den terminologi som rör genre och definitionen av genrer. Mikael Males behandlar formella kriterier för genreindelning. Ett kapitel skrivet av Judy Quinn problematiserar frågor som rör muntlighet och skriftlighet liksom även framförande av texter i medeltidens västnorden. Hennes kapitel följs slutligen av ett kapitel av Jóhanna Katrín Friðriksdóttir om handskrifterna som bär medeltidens texter och den kodikologiska kontext som är viktig för vår förståelse också av genreindelningar i samtiden. Den tematiska avdelningen av boken inleds med ett kapitel om genre och politiska processer i den tid när texterna tillkom författad av historikern Hans Jacob Orning. I ett följande kapitel behandlar Dale Kedwards en typ av material som inte alltid involveras i genrediskussioner, det som handlar om geografiska förhållanden. Torfi Tulinius följer upp detta med ett kapitel om tid och rum som kriterier för indelning av genrer. Under senare år har frågor som rör samhällets och individers konstruktion av minne blivit alltmer vanliga. Pernille Hermann kommer i sitt kapitel in på frågor som rör hur minne

konstrueras i olika genrer. Ett mer generellt fält som också kan behandlas olika i de genrer vi avgränsar rör människans livsvillkor. Stefanie Gropper kommer in på detta i sitt kapitel. Men också det gudomliga, i form av förkristna gudar eller kristendomens texter, relateras till genrer i ett kapitel av Carolyne Larrington. Slutligen kommer Brittany Schorn in på hur visdom och lärdom behandlas i de västnordiska genrererna. I bokens tredje del presenteras en rad delstudier av traditionellt avgränsade genrer. Erin Michelle Goeres diskuterar skaldedikten som genre i skärningspunkten mellan muntlighet och skriftlighet. En intressant sak att nämna särskilt är det följande kapitlet där Carolyne Larrington diskuterar eddadiktningen med utgångspunkt i dikten *Sólarljóð*, en dikt som hon själv nyligen har utgivit i den nya skaldediktsutgåvan. I sin framställning nämner Larrington inte denna tankeväckande motsättning, men det är inte så märkligt att denna dikt, som traditionellt alltså behandlas som en skaldedikt, men formellt mest liknar eddadikterna, kan föras till den senare genren. De korta berättelser som förekommer främst i de stora samlingarna av kungasagor i Morkinskinna och Flateyjarbók och av forskningen benämns *þættir* (sg. *þáttr* 'tåt') diskuterar i Elizabeth Ashman Rows kapitel. Russell Poole ägnar sitt kapitel åt islänningasagorna som genre medan Kevin J. Wanner i det följande kapitlet diskuterar de mindre uppmärksammade biskopssagorna. Här kunde det egentligen också ha varit intressant att belysa olika sagagenrers relation till de översatta *heilagra manna sögur*, helgonlegender baserade på latinska *vitae*. För några år sedan presenterade vi här i litteraturkrönikan Siân Grønliens studie som behandlade just relationen mellan islänningasagorna och de översatta helgonlegenderna med intressant resultat (*The Saint and the Saga Hero*, 2017). Slutligen diskuterar Jürg Glauser den omfattande hovlitteraturen som har sitt upphov i Norge, men i stor utsträckning har bevarats i isländska handskrifter. Sammanhållet ger boken en god bild både av den teoretiska diskussionen om genrer i det västnordiska materialet och av forskningen om enskilda genrer i detta material. Med tanke på genrebegreppets svårfångade natur kommer författarna knappast fram till någon definitiv avgränsning eller ens gemensam behandling, än mindre undgår de alla de cirkelresonemang som begreppet inbjuder till, men sammantaget ger boken goda utgångspunkter för en fortsatt diskussion av hur medeltiden avgränsade genrer och hur vi som forskare etablerar dem.

K.G.J.

Dale Kedwards, *The Mappae Mundi of Medieval Iceland*, xiii+262 s., Cambridge 2020 (D.S. Brewer). (*Studies in Old Norse Literature* 6.) ISBN 978-1-84384-569-0. Vi tänker gärna på Norden och Island som periferi i

förhållande till det europeiska centrum. Särskilt de isländska texter som de flesta av oss känner till ger kanske ett intryck av att den isländska kulturen är annorlunda och med få eller inga influenser från europeisk lärdom. Ett område som uppmärksammas allt mer under senare år, mycket tack vare Dale Kedwards, rör geografisk lärdom. I sin bok visar Kedwards hur väl insatta i europeisk geografisk lärdom de skrivande islänningarna var. Han diskuterar den europeiska kontexten av geografisk lärdom och skapar därmed en bakgrund för det egentliga ämnet för boken, de kartor som tydligt demonstrerar det intresse för lärdomen och de insikter som isländska skribenter hade redan tidigt. Islänningar begav sig redan på 1000-talet ut i Europa för att utbilda sig, och under 1100-talet blev den slags resor vanliga bland dem som ville göra kyrklig karriär. Vi vet t.ex. att Islands helgon, augustinern och biskopen på Skálholt, Þorlákr Þórhallsson, vistades länge både i Paris och i England innan han kom åter till Island under 1100-talets sista årtionden och att hans systerson Páll Jónsson som senare även han blev biskop på Skálholt studerade i England. Det borde därför inte förvåna någon att det finns många spår av europeisk lärdom i det isländska textmaterialet. Kedwards fokuserar alltså på den geografiska lärdomen. Det bevarade kartmaterialet från Island kan sägas vara rikt sett i ett europeiskt sammanhang. Förutom de kartor som behandlas i den föreliggande boken finns det också flera versioner av en karta av Jerusalem som förekommer också i europeiskt material, här kan nämnas den som finns i Hauksbók från 1300-talets första decennier. I Kedwards bok behandlas först två hemisfäriska kartor av den kända världen, båda bevarade i handskrifter som dateras till inledningen av 1300-talet, AM 736 I 4to, ca 1300, och AM 732b 4to, ca 1300–1325. I ett följande kapitel diskuteras en zonindelad karta från 1300-talet som i dag föreligger i samlingshandskriften GkS 1812 4to från slutet av 1300-talet (en bok om just denna handskrift är under utgivning). Sammantaget visar de här tre kartorna en geografisk lärdom på 1300-talets Island som var relativt väl uppdaterad. Det fragmentariska materialet till trots framträder här också en världsbild som överensstämmer med den lärda världsbild man finner också i europeisk lärdomslitteratur vid den här tiden. Men redan i äldre material visar sig även den mer särpräglade isländska lärdomen. Två kartor bevarade i den redan nämnda samlingshandskriften GkS 1812 4to har troligen tillkommit vid augustinerklostret på Viðey under perioden 1225–1250. Den större av dessa båda kartor placerar dessutom in Island i den geografiska kontexten. Kedwards påpekar att man traditionellt har sett Island som ett slags passiv mottagare av föråldrad europeisk lärdom, men att detta inte är fallet. Snarare, argumenterar han, måste man se de

lärda islänningarna som del av den europeiska lärdomen samtidigt som de också framhåller Island och den egna kontexten i det europeiska sammanhanget. Det här är en viktig iakttagelse i den diskussion av centrum och periferi som förts under de senaste decennierna och som i dag snarare intresserar sig för interaktion och hybridformer än av förflyttning av t.ex. lärdom från ett europeiskt centrum till periferin. Därmed blir Kedwards bok ett viktigt bidrag i forskningen om spridningsvägar och just interaktion i 1200- och 1300-talets Europa samtidigt som framställningen ökar våra insikter i det specifikt isländska materialet. Boken innehåller också en modern utgåva av det kartmaterial som diskuterats. Denna består av bilder av de fem kartorna, beskrivning av deras utformning och innehåll och därefter en edition av kartornas text med engelsk översättning. Med denna utgåva presenterar Kedwards de fem kartorna i en form som bör ge inspiration till ytterligare forskning. Boken i sin helhet ger därmed ett mycket välkommet bidrag till utforskningen av isländsk och nordisk medeltid som del av den europeiska kulturen snarare än som ett perifert och isolerat reservat för förlegad nationalromantisk vurm. K.G.J.

*Yves Lenzin, Isländersagas. Verschriftlichung und Politisierung, 434 s., Zürich 2020 (Schwabes). ISBN 978-3-7965-4256-5.* Frågan om islänningasagornas tillkomst har länge varit en konfliktfylld fråga inom den norröna forskningen. Alla med en nordistisk bakgrund har säkert hört talas om friprosateorin och bokprosateorin, två huvudlinjer i debatten som återkommit i olika form under flera generationer av forskare. Där friprosaanhängarna anser att sagorna bygger på långa berättelser som nedtecknats direkt från muntlig tradition hävdar de som ansluter sig till bokprosateorin att det förvisso funnits en muntlig tradition, men att sagorna i sin nuvarande form är resultatet av medvetna författares arbete med att skapa litterära texter. Ofta är det äldre professorer som efter ett långt forskarliv anlägger heltäckande förklaringsmodeller som mer eller mindre ansluter sig till den ena eller den andra av de nämnda riktningarna. Den här boken har en lite annorlunda bakgrund. Författaren har studerat historia och nordiska språk vid universitetet i Zürich och presenteras som fristående forskare. Bokens undertitel anger de två nyckelbegrepp som författaren använder för att förklara tillkomsten av islänningasagorna, *Verschriftlichung* och *Politisierung*. Och dessa begrepp används också i boken genomgående i diskussionen. Jag har emellertid inte funnit några definitioner av begreppen eller någon diskussion av hur de förväntas ge nya perspektiv på sagalitteraturen. *Verschriftlichung* (och *Verschriftung*) är begrepp som använts inom tyskspråkig literacyforskning, men det finns

inte heller några hänvisningar till denna forskning. *Politisierung* ser också ut att vara ett ord som inte förankras i någon forskningstradition. För de förstnämnda begreppen kunde de förmodligen kasta nytt ljus också över sagatraditionen, men som *Verschriftlichung* används ser det främst ut att betyda 'nedskrivning' och då utan någon definierad begreppsfunktion. Det senare begreppet indikerar väl att författaren anser att de som skrev sagorna hade ideologiska motiv vilket inte direkt är någon ny iakttagelse. Boken fokuserar på två sagor, *Laxdæla saga* och *Fóstbræðra saga*, utan att valet av just dessa sagor blir helt klart; ingen av dessa sagor är ju centrala i en diskussion av t.ex. isländsk identitet i förhållande till norska maktanspråk på Island. Yves Lenzin presenterar en grundlig diskussion av tidigare forskning och av isländsk 1200-talshistoria och sällar sig till raden av författare som försöker finna den slutgiltiga förklaringen på sagornas ursprung. Debatten lär fortsätta. K.G.J.

\*

*Heliga Birgittas texter på fornsvenska. Birgittas Uppenbarelsen. Bok 5, utg. av Roger Andersson, 126 s., Stockholm 2020 (Sällskapet Runica et Mediævalia). (Sällskapet Runica et Mediævalia. Editiones 14.) ISBN 978-91-88568-78-6. Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond stöder infrastrukturprojektet "Digitala Birgitta. Att tillgängliggöra heliga Birgittas fornsvenska texter" som digitalt tillgängliggör samtliga textbärare av Birgittas skrifter genom högupplösta färgbilder, transkriberar samtliga textvittnen och utarbetar en "kritiskt jämförande och syntetisk edition". Arbetet resulterar i både en tryckt bok och en nätversion, vilken läggs ut av Litteraturbanken. Tidigare volymer har presenterats i krönikan, och här uppmärksammar vi nu den femte. Denna intar en särställning i textkorpusen, både formellt och innehållsligt. Till skillnad från de andra böckerna är den nämligen uppställd som en serie frågor (*interrogaciones*), vilka ställs av en vetgirig munk till vår Herre – det är alltså, som sägs i kap. 1, en "frågornas bok". Bland frågorna återfinns även en del uppenbarelsen (*revelaciones*), där Fadern, Sonen eller Jungfrun efter vanligt mönster talar till Birgitta. För tillkomsten av texten och den fornsvenska bearbetningen redogör Roger Andersson inledningsvis på ett klagörande sätt. Det finns uppenbarligen vissa skillnader mellan den fornsvenska översättningen och den latinska förlagan. Bland annat finns inte den fornsvenska versionens kap. 23–26 (s. 113–121) i latinförlagans Bok 5; dessa tillkomna kapitel får karakteriseras som centrala för den birgittinska fromheten och klostertlivet i Vadstena. Samtliga *interrogaciones* i den latinska texten finns*

med, däremot är fyra *revelaciones* i den latinska förlagan helt uteslutna. Intressant är att se att exempelvis den fjärde uppenbarelsen är utesluten, den som handlar om Marias skönhet, där kroppsdel för kroppsdel "gås igenom på ett tämligen sinnligt sätt med tonvikt på i vilken grad Marias dygder behagade Sonen" (s. 17) – kanske uppfattades denna text som alltför rättfram, varför den uteslöts. Vissa tendenser kan härutöver iakttas i den fornsvenska bearbetningen. Andersson visar sålunda på en innehållslig uttunning där en del konkretion rörande personer och platser försvinner beroende på att den fornsvenska bearbetningen är mer fokuserad på det religiöst uppbyggliga. Något litet av innehållet i utgåvan skall här exemplifieras. Munken frågar exempelvis (s. 25): "Varför skall jag eftersträva gudomlig visdom när jag har världslig visdom?", vartill till att börja med svaras "den som är vis i världen är blind och dåraktig i det gudomliga. För att kunna få gudomlig vishet måste den eftersökas med ödmjukhet och flit", varefter svaret utvecklas. Frågorna är av många olika slag: varför skapades grymma djur eller skadliga maskar (s. 27), varför finns alls orden *ful* och *vacker* ("fwlt ok faghert") (s. 34), varför kan man inte se änglar och djävlar (s. 39), varför föddes Gud av en jungfru (s. 60), vilka är orsakerna till sjukdom och lidande (s. 78) etc. Andersson säger inledningsvis att Gud i denna bok "tvingas ta ställning till och ge svar på en serie frågor om trons mysterier som uppkommer i det mänskliga sinnet" (s. 9) och citerar påpassligt Bridget Morris, vilken om denna bok sagt att den "articulates a genuinely searching and reflective debate – by a woman – that excapsulates and embodies ordinary Christian life and morals in mid-fourteenth century Sweden". Läsningen är emellertid givande också för läsare från en långt senare tid. Utgivningsprojektet skrider målmedvetet framåt, vilket är mycket glädjande. L.-E. E.

*Sofia Lodén, French Romance. Medieval Sweden and the Europeanisation of Culture, ix+216 s., Cambridge 2020 (D.S. Brewer). (Studies in Old Norse Literature 7.) ISBN 978-1-84384-582-9.* I inledningen till sin bok skriver Sofia Lodén att den medeltida riddarlitteraturen väl kunde benämnas europeisk snarare än nationell. Men ändå, påpekar hon, fungerade den franska diktningen som ett redskap för att utforma den tidigaste svenska litterära kulturen. Det var fransk litteratur som översattes eller överfördes till svenskt språk: tidigast de så kallade *Eufemiavisorna* vid drottning Eufemias hov i Norge under 1300-talets första årtionde, men snart också i relation till eliten i östra delarna av Skandinavien. I det nordiska området sett under ett inleddes interaktionen med europeisk litteratur tidigare i väster. Redan under 1200-talets första hälft överfördes de första franska

texterna till norrönt språk och prosa, och enligt egen utsago under översikt av den norska kungen. Det är därför intressant att också de tidigast kända exemplen på svenska texter i denna tradition, nu förvisso på knittel, inte som sagaprosa, tillkom vid det norska hovet. Men det som är Sofia Lodéns syfte med föreliggande studie är snarare att belysa just interaktionen, att visa hur de svenska texterna inte enbart överför den franska förlagan utan inleder ett slags dialog där texterna adapteras till målkulturen samtidigt som de bidrar till en europeisering av densamma. Snarare än en fråga om centrum och periferi handlar de här processerna om interaktion i nätverk som skapar gemensamma referensramar. Därmed lämnar Lodén det enkla europeiseringsbegreppet som etablerade ett centrum som expanderade genom att exportera sin världsbild till en allt vidare periferi till fördel för en mer nätverksbaserad europeisering med pågående interaktion. Den franska riddarlitteraturen blir med en sådan syn modifierad vilket leder till en europeiserad hybridform som i sin tur förändrar också synen på den försträmda genren och dess placering i det europeiska litterära systemet. För att underbygga sin syn på denna hybrid presenterar Sofia Lodén fyra delstudier av fyra texter som var och en belyser ett visst fenomen. Viktiga aspekter av texternas roll i den svenska historiska kontexten behandlas i ett inledningskapitel om just europeisering i det medeltida Sverige. I en första delstudie (*The Maiden, the Lady and the Lion*) tjänar *Herr Ivan*, en av de nämnda *Eufemiavisorna* överförd från den franska *Le Chevalier au lion* och troligen med stöd i den norröna *Ívens saga*, som material för att studera kvinnornas roll i den svenska texten. Genom att genomföra en detaljerad jämförelse mellan den franska texten, dess svenska version och en medelengelsk översättning (*Ywain and Gawain*) och Hartmann von Aues tyska version (*Iwein*) kan Lodén argumentera för att den svenska versionen adapterar texten genom att fokusera på lejonet och göra skildringen av kvinnorna mer endimensionell, samtidigt som dessa framställs som relativt självständiga och starka. Kärleksmotivet får mindre uttryck i den svenska texten. I en andra delstudie (*Children of Medieval Europe*) diskuterar författaren synen på barndom i den svenska överföringen av *Floire et Blancheflor*, ännu en av *Eufemiavisorna*, i relation till den franska texten och med sidoblickar på den norröna sagatexten, den medelengelska *Floris and Blancheflower* och den spanska versionen *Flores y Blancaflor*. I beskrivningen av barn och barndom kan hon se markanta skillnader mellan de olika versionerna samtidigt som temat inte tycks ha varit centralt i någon av de studerade fallen. Ett tredje kapitel (*Animals, Beastliness and Language*) behandlar synen på djur och bestialitet och språk i relation till kulturen. Här fungerar en senare fransk text, *Valentin et Orson*,

som exempel på olika sätt att hantera ämnet. Den svenska texten kallas *Namnlös och Valentin* och är här relaterad förutom till den franska texten också till den troliga tyska förlagan *Valentin und Namelos* liksom till den engelska versionen. Skillnaden mellan djur och människa är i centrum i den här historien, men det framträder skillnader mellan de olika adaptationerna, där den svenska texten är mindre intresserad i det bestialiska och mer fokuserar på vad det innebär att vara civiliserad, på vikten av utbildning, språklig förmåga och förfinat uppträdande. Den sista texten som diskuteras i Sofia Lodéns studie är *Paris et Vienne*, en sen text inom genren som spreds vida i Europa under den senare delen av medeltiden. Den svenska versionen kallas *Riddar Paris och jungfru Vienna*, är kraftigt förkortad och tillkom inte förrän tidigt på 1500-talet. Här konfronteras maskulinitet, med fokus på begreppet *mandom*, och kärlek, även i den här delstudien i jämförelse med den franska texten liksom med en lågtysk version. I den här sena texten ser Lodén en fortsättning av en slags civilisationsprocess som varit genomgående i de studerade texterna. Samtidigt har den fragmentariska texten tillkommit i en brytningstid av stora sociala och kulturella omvältningar som ger den en speciell position. Sofia Lodéns bok ger rika inblickar inte enbart i det hon väljer att benämna europeiseringen av Sverige utan även i hur den franska hovlitteraturen anpassades till flera folkspråk under samma period. Boken visar att europeiseringsprocessen inte ska förstås som en enkelriktad överföring från centrum till periferi; snarare handlar det om nätverk och pågående utväxling av idéer och ideologi. Resultatet av överföringen blir aldrig identiskt i de olika språken, det blir hela tiden anpassat och format för att uppnå syften i respektive målkultur. Därmed blir boken ett viktigt bidrag i att placera in den svenska medeltidslitteraturen i den europeiska kontexten som visar vägen inte enbart för svenskt material utan även för nordiskt material generellt.

K.G.J.

*Nötkreatur i Sverige. Kulturhistoriska och samtida perspektiv*, red.: Katharina Leibring & Ingvar Svanberg, 177 s., Uppsala 2020 (Institutet för språk och folkminnen). ISBN 978-91-86959-70-8. I november 2018 hölls ett symposium i Uppsala som behandlade nötkreaturen, eller, rättare sagt, relationen människa – nötkreatur, i Sverige, där dock perspektiven i vissa bidrag avsevärt vidgades rent geografiskt. Nio bidrag har samlats i denna volym. Ett djupare historiskt perspektiv anlägger Ingvar Svanberg, som bl.a. nämner att det tämjda nötkreaturet stammar från uroxen, vilken domesticerades för 10 500 år sedan. Genom förädling har olika lant- och kulturraser senare uppstått. Om nötkreaturen ur arkeologisk synvinkel

skriver Anne-Sofie Gräslund, som inleder med den mytologiska urkon Audhumbla och därefter behandlar nötkreaturen i äldre tiders bildframställningar, men också boskapsbeståndet under järnåldern. I slutet av artikeln diskuteras en eventuell tjurkult i Sydskandinavien under järnålder. Jesper Larsson uppehåller sig vid nötkreatur jämte får och getter under tidigmodern tid, och visar att antalet kor över tid var ganska konstant medan getter och får varierade i antal. Ett viktigt bidrag lämnas av Annika Karlholm som redovisar det dialektala ordförrådet för fullvuxna hanar av nötkreatur. Här diskuteras, under hänvisning till den etymologiska litteraturen, härledningarna av orden *oxe*, *tjur*, *stut* och *böl*. I sammanställningar möter sedan ytterligare ord, t.ex. från Skåne *batting* 'ett till två år gammal, kastrerad, inte inkörd hane' och *sigg* 'ofullständigt kastrerad hane (med en testikel kvar)'. Från Närke finns på likartat sätt skilda ord för 'okastrerad, ett till två år gammal hane': *ungtjur*, *tjurapes*, *tjuramule*, *tjuraknabb* och *tjurbuk*, medan en ännu yngre tjurkalv i Uppland kunnat betecknas med, förutom de genomskinliga *oxkalv* och *tjurkalv*, orden *oxpyttil*, *oxpyssil* och *oxbyvill*. Också kommandoorden till dragdjur av nötboskap redovisas, och de uppvisar en betydande variation: för 'backa!' finns sålunda *back*, *rygga*, *gå avigt*, *hoppa*, *hömme*, *ptro*, *pro-back*, *ptro-tebaks*, *stryk*, *å ttera-del* och en del andra. Man hade gärna sett språkliga kommentarer till också en del av dessa ord. Om namn på tjurar och oxar skriver på ett intressant sätt Katharina Leibring. Hon exemplifierar i sin artikel bl.a. med en rad namn som möter i inventarielistor från herrgårdar från 1600- och 1700-tal, såsom *Boman*, *Fällman*, *Stjernberg* och andra, och bland vanliga namn på oxar och tjurar i 1700-talets Värmland nämner hon *Burman*, *Stjärnoxen* och *Gråberg*. En hel del av dessa namn minner om soldatnamn och efternamn. Tommy Kuusela behandlar folktron om kon i det förindustriella agrarsamhället, och exemplifierar rikligt från folkminnesuppteckningarna. Återstår så de bidrag som behandlar fjällkon (Camilla Eriksson), "kor och människor till vardags" (Carin Martiin) och den svenska kon ur ett veterinärmedicinskt perspektiv (Ylva Persson). Bidragen är som synes författade av företrädare för olika ämnen – agrarhistoria, ruralsociologi, veterinärvetenskap, arkeologi, dialekt- och namnforskning, etnologi och folkloristik –, vilket resulterat i en innehållsrik och mångfasetterad volym. Boken ger som helhet ett gott intryck.

L.-E. E.

*Adrian Sangfeldt, Syntaktiska strukturer i tiden. OV- och bisatsledföljd i svenskans historia, 332 s., Uppsala 2020. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia philologiae Upsaliensia 20.) ISBN 978-91-513-0792-3; ISSN 0081-6809. Denna doktorsavhandling behandlar en rad ordföljdsfenomen i*

äldre svenska. Det rör sig om flera olika ledföljder som är relaterade till OV-ledföljd, dit hör såväl ordningen mellan finit och infinit verb som ordningen mellan infinit verb och andra satsled, som predikativer och prepositionsfraser. Dessutom undersöks bisatsordföljdens utveckling i svenskans historia. Syftena med avhandlingen omfattar både att empiriskt belägga vilka ordföljder som förekommer och hur de utvecklas och att blottlägga vilka faktorer som styr användningen samt att beskriva den syntaktiska strukturen. Det är alltså både en omfattande empirisk undersökning och en teoretisk diskussion av hur strukturen ska tolkas. Den empiriska undersökningen baseras på 22 fornsvenska texter och 21 nysvenska. De omfattar tiden från ca 1225 till ca 1750 och sammanlagt ca 1.850.000 ord. Texterna är indelade i sju olika perioder. Ett flertal variabler kan påverka resultatet och förf. skiljer ut sex stycken: komplementets DP-typ (dvs. vilken typ av nominalfras objektet utgör), PP-typ (dvs. om prepositionsfrasen är bunden eller fri), syntaktisk nivå (huvudsats, bisats eller infinitivfras), verbkomplextyp (infinitiv eller particip), subjektstyp (pronominellt, icke pronominellt eller utelämnat subjekt). Dessa variabler undersöks i materialet med hjälp av statistisk analys (VARBRUL-analys). Efter att dessa variabler och deras möjliga värden presenterats följer ett avsnitt med vilka förväntningar man utifrån tidigare litteratur och andra överväganden kan ha på resultaten. Och avhandlingen avkastar gott om resultat. I många fall kan tidigare forskning bekräftas eller preciseras med ett större material, och i andra fall får vi nya data. Avhandlingen ger en mängd nya resultat, t.ex. bidrar avhandlingen med nya data om objektsplaceringen vid finit huvudverb och ordningen mellan finit och infinit verb samt infinit verb och andra komplementstyper, dvs. predikativer och bundna prepositionsfraser (främst objektadverbial). Förf. har också en ingående diskussion om svenskans OV-status, med hjälp av Haiders indelning av språk i tre huvudtyper (OV, VO och T3, där den sistnämnda utgörs av språk där verbet kan styra åt båda hållen). Avhandlingen argumenterar för att äldre svenska var ett T3-språk, främst på grundval av belagda ordföljder som i princip inte kan genereras med de andra typerna, dvs. sådana som har en enda styrningsriktning. Svenskan beskrivs som ett T3-språk fram till 1600- och 1700-talen. Vissa konstruktioner är svåra att finna efter 1600, medan andra håller sig kvar ända till 1750. Frågan om en mer precis tidpunkt är nog inte avgjord, men förf. ger en initierad och klok diskussion med utgångspunkt i sina och andras undersökningar. Avhandlingen förhåller sig på ett föredömligt sätt till tidigare forskning på flera sätt. Detta görs för det första genom att förf. signalerar medvetenhet om och diskuterar traditionella problem

med såväl material och metod som med teoretiska förslag. För det andra väljs i stor utsträckning samma texter som tidigare undersökts i äldre studier, men i denna avhandling studeras fler texter och dessutom fler strukturer som lagts åt sidan i äldre studier. Att använda samma källor som tidigare forskning underlättar förstås jämförelser. För det tredje förhåller sig avhandlingen till äldre litteratur om svensk morfosyntax på ett initierat sätt, och avhandlingen diskuterar de allra flesta frågor som varit uppe till diskussion i den historiska syntaktiska debatten om svenska satser (verbmorfologi, bisatsledföljden, subjektstvånget, kilkonstruktionen, ledföljden mellan verb och objekt etc.). Boken innehåller mycket både empiri och teori. Efter innehållsförteckningen listas avhandlingens 30 figurer och 45 tabeller. Boken avslutas med sex olika bilagor som beskriver materialet (inklusive det urval som är gjort för en del av det), och dessutom ges primärdata från undersökningarna och VARBRUL-analyserna samt en lista med beläggen ”utan strukturell förklaring” (dvs. undantag till förf.:s generaliseringar). L.-O.D.

*Studier i svensk språkhistoria 15. Språkmöte och språkhistoria, red. av Daniel Sävborg, Eva Liina Asu & Anu Laanemets, 312 s., Tartu 2020. (Nordistica Tartuensia 21.) ISBN 978-9949-03-264-8, 978-9949-03-389-8 (pdf); ISSN 1406-6149.* Den femtonde sammankomsten i serien *Svenska språkets historia* hölls den 13–15 juni 2018 vid Tartu universitet. Tartu var värd också vid den sjunde sammankomsten, där temat var ”Svenska språkets historia i Östersjöområdet” och förhandlingarna 2002 utgavs av Svante Lagman, Stig Örjan Ohlsson och Viivika Voodla. Sammankomsten hade denna gång som tema valt ”Språkmöte och språkhistoria”, och på detta sätt knöt arrangörerna an till svenskans historiska situation i Estland, där svenska under lång tid funnits vid sidan av rad andra språk: estniska, tyska, ryska och latin. Tre plenarföreläsningar hölls vid sammankomsten. Henrik Rosenkvist talade om ”Estlandssvenska – östsvensk dialekt och germanskt folkmål”, där han gav en kort översikt över drag i estlandssvenskan men framför allt diskuterade ett par syntaktiska fenomen i svenska folkmål, närmare bestämt negationsharmoni (dubbel negation som i: *jag har inte sett ingen* ’jag har inte sett någon’) och referentiell subjektсутelämning (personliga pronomen utelämnas i subjektsposition som i: (älvdalsmål) *nu irið iema* ’nu är (ni) hemma’). Syntaxen i dialekter och standardspråk diskuteras på ett intressant sätt i relation till varandra – studien ger mersmak. Perspektiven är flerfaldiga i Lars Wollins plenarföreläsning ”Översättning – språkhistoria – stormakt. Det karolinska Janusansiktet”. Här ges en bild av ideologin som styrde inriktningen av

översättningskulturen vid denna tid. Språkpolitiken i de "transmarina provinserna var pragmatisk, synbarligen rensad från kulturchauvinismen i kärnlandet" (s. 51), samtidigt som svenskan var "patriotiskt uppblåst i götisk anda" (s. 52) – kultursynen var sålunda motsägelsefull, man kan tala om ett "Janusansikte". Den tredje plenarföreläsaren, Kersti Börjars, talade vid sammankomsten över ämnet "Tidiga svenska nominalfraser i germanskt perspektiv", men denna föreläsning återfinns inte i volymen. Härutöver finns nittion sektionsföredrag, med på vanligt sätt varierande innehåll. Språklig utveckling som resultat av språkliga möten i olika sammanhang behandlas i ett antal bidrag. Sålunda skriver Mikko Kauko om latinets funktioner i Kungliga Bibliotekets handskrift A 49 (*Nådendals klosterbok*), där f.ö. texternas svenska genomsyras av lexikala, syntaktiska och stilistiska latinismer. Theresia Pettersson behandlar det skriftbruk som växer fram i Stockholms stads tänkeböcker under senmedeltiden utifrån en vidsträcktare europeisk kontext, ett skrivande som dock även "är präglad av olika verksamhetsspecifika funktionella språkliga uttrycksbehov" på lokal nivå. Fraseologiska lån från medellågtyska till äldre isländska och svenska står i fokus i Veturliði Óskarssons bidrag. Utelämnning av *ha* i en underordnad sats som i *Jag känner en som [har] bott i Berlin* dryftas av Linnéa Bäckström i förbindelse med högtysk språkkontakt. Mikael Kalm behandlar historiskt adverbiala infinitivfraser i svenskan, där det bl.a. diskuteras i vad mån det kan röra sig om ett inlånat system, där systemet dock senare utvecklats på egen hand. Frågan erfordrar ytterligare utvärdering. Åtskilliga språkhistoriska fenomen på olika språknivåer och från olika tider belyses i övriga artiklar. Om de tidiga rundningsomljuden skriver sålunda Johan Schalin, där en analys av fornsvenskans ordförråd gett nya utgångspunkter för rekonstruktionen. Magnus Källström analyserar det vikingatida språket i Gästrikland, Hälsingland och Medelpad på basis av runinskrifternas vittnesbörd. Det som i Svenska Akademiens grammatik (SAG) kallas *huvudsatsekvivalenter* i lagtexter, helgonlegender och rimkrönikor dryftas av Bo-A. Wendt. Ulla Stroh-Wollin skriver under rubriken "Från *sten denna* och *fader sin god till denna sten* och *sin gode fader*" om utvecklingen av nominalfrasens ordföljd i fornsvenskan. Representationen av det talade språket i 1800-talsspråsten Pehr Stenbergs levernesbeskrivning uppmärksammas i Kristina Perssons och Göran Stenbergs samförfattade artikel, vilken innehåller belysande exempel. Utifrån en undersökning av lärares kommentarer till studentuppsatser från Högre Allmänna Läroverket i Falun på 1870-talet ger Anna Sahlée och Mikael Kalm en bild av den tidens uppfattning om den goda uppsatsen. Det finns grundad anledning att med spänning se fram emot författarnas utvidgade

undersökning på detta fält. Några artiklar uppehåller sig vid svenskan som vetenskapligt språk i äldre tid, nämligen Anna Helga Hannesdóttir i bidraget om Christopher Polhems skrifter i teoretisk och tillämpad *mechanique* och författartrion Hans Landqvist, Lena Rogström och Greta Horn i bidraget om Clas Bjerkander som vetenskaplig skribent. Språkvetenskapligt arbete utifrån Språkbankens historiska material behandlas i en artikel signerad trion Klas Hjortstam, Joakim Lilljegen och Anna Helga Hannesdóttir, och korpuslingvistik står i fokus i Ida Larssons och Johan Roxendals artikel som tar upp stavningsnormalisering och automatisk annotering av verbpartiklar i en historisk text. Om den planerade revideringen av Svenska Akademiens ordbok skriver Bodil Rosqvist och Bo-A. Wendt. Härutöver finns ett par bidrag som utgår från helt andra material. Johan Hedberg skriver sålunda om släktnamnens framväxt på den västerbottniska landsbygden på 1700-talet och början av 1800-talet. Ett bidrag av Martin Ringmar och Eva Olander behandlar en dialektal utveckling, nämligen, som det uttrycks, ”ackusativens sista fastlandsfäste: Våmhus/Orsa/Ore”. Behovet av sammanfattande språkhistoriska arbeten på nordiskt område har varit stort, men dessa luckor håller nu på att fyllas. Vad gäller norskan har sålunda nyligen ett sammanfattande språkhistoriskt arbete om fyra band utgivits, och för danskans del är en motsvarande utgivning långt kommen med hitintills fyra band av sex planerade; dessa arbeten har berörts i tidigare krönikor i *Arkiv för nordisk filologi*. I dessa flerbandarbeten är en stor mängd forskare engagerade. För svenskans del arbetar Bo Ralph med en ny svensk språkhistoria på uppdrag av Svenska Akademien. Övervägandena bakom detta sistnämnda bokprojekt redovisas i konferensvolymen, och det är uppenbart att man har anledning att med stor förväntan se fram emot denna nya svenska språkhistoria, en *Seklernas svenska*. Bidragen är innehållsrika i samlingsvolymen *Studier i svensk språkhistoria 15*, och sammantaget visar volymen att man med tillförsikt kan se framtiden an vad gäller utforskningen av svensk språkhistoria. Forskarna är ändå tämligen många, bredd finns i ämnesval samt mångfald i val av teoretiska och metodologiska utgångspunkter alldeles som djup i många av analyserna.

L.-E. E.

*Sarah Wikner, Svenskan i Helsingfors. Uppfattningar, perception och variation, 168 s., Åbo 2019 (Åbo Akademi, Svenska språket, Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi). ISBN 978-952-12-3872-7, 978-952-12-3873-4 (digital).* I denna sammanläggningsavhandling presenteras nya rön om svenskan i Helsingfors i fyra artiklar som ramas in av en kappa. I artikel 1 och 2 undersöks svenskan i Helsingfors utifrån språkbrukares

uppfattningar och attityder, medan de två senare artiklarna fokuserar på helsingforsares faktiska språkbruk. Teoretiskt vilar avhandlingen på ett folkdialektologiskt och ett sociolingvistiskt variationsperspektiv. Folkdialektologiska studier tar fasta på att vanligt folks föreställningar om språk och språklig variation är relevanta att analysera. Ett sociolingvistiskt variationsperspektiv innebär att språkbruket undersöks i stora grupper där resultaten relateras till sociala bakgrundsfaktorer. I skärningspunkten mellan dessa två forskningsperspektiv ser Wikner en forskningslucka – dels genom att folkdialektologins metodologi ännu är relativt oprövad i en nordisk kontext, dels genom att variationslingvistiken oftast varit kvantitativ och inte anlagt ett individorienterat perspektiv vilket Wikner vill tillföra. Avhandlingens empiriska material utgörs av tre typer: intervjuer med 40 personer från Helsingforsområdet, ett perceptionstest med 121 testdeltagare från olika orter i Finland och vardagliga egeninspelade samtal i par/grupp, totalt med 34 personer. I samband med intervjun fick deltagarna också en kartritningsuppgift där de ombads att markera på en Finlandskarta var i landet de tyckte att folk talade likadant som de själva. Artikel 1, "Svenskan i Helsingfors ur talarnas perspektiv" publicerad i tidskriften *Puhe ja kieli / Tal och språk*, bygger på intervjuerna och kartritningsuppgiften. Resultaten pekar på att svenskan i Helsingfors ofta beskrivs som *standardsvenska* och *finlandssvenska*, men lokalt definierade benämningar som *Helsingforssvenska* och *Helsingfordialekt* och socialt grundade klassificeringar som *högsvenska* och *ungdomsspråk* förekommer också. De drag som deltagarna nämner som typiska är överlånga stavelser (t.ex. *pra:t:a* för *pra:ta*), finalt r-bortfall (med förlängd slutvokal som ersättning för r-bortfall, dvs. *pra:ta:* för *pra:tar*), knarr och nasalitet samt bruk av finska och engelska ord. Analysen av intervjumaterialet pekar på att dragen snarare än att indexera regional hemvist främst har social betydelse och kopplas till den sociala variation som förekommer inom Helsingfors. Artikel 2, "Att undersöka lyssnares perception av regional variation", samförfattad med Saara Haapamäki och utgiven 2015 i *Folkmålsstudier*, är med sina 43 sidor avhandlingens längsta. Lyssningsexperimentet utgår från sex korta talprov med talare från Helsingfors, Åbo, Vasa och Kyrkslätt som deltagare från olika delar av landet skulle placera geografiskt. Generellt hade lyssnarna lättast att identifiera talproven från Helsingfors, men andelen korrekta och precisa svar var dock mycket få: ingen av de 121 lyssnarna kunde placera alla sex talprov helt rätt. Två av dragen som tas upp som typiska för svenskan i Helsingfors (konsonantlängd i betonad stavelse och vokallängd före r-bortfall) bildar också en utgångspunkt i de två påföljande artiklarna och benämns där *fokusdrag*

eller *fokusvariabler*. Resultaten i artikel 3, ”Förhållandet mellan uppfattningar, perception och produktion i svenskan i Helsingfors”, publicerad 2017 i *Tal och språk*, visar att deltagare som nämner fokusdragen i intervjun, eller uppfattar dem i talproven, använder dem på ett sätt som överensstämmer med det rapporterade bruket. Men ungefär hälften nämnde inte dragen alls och bland dem fanns både sådana som hade dragen i sitt språkbruk och sådana som inte hade det. Det betyder att det generellt saknas ett samband mellan uppfattningar, perception och faktisk produktion av dragen. Artikel 4, ”Variation i svenskan i Helsingfors. Fonetisk kvantitet i förhållande till olika sociala variabler och kontexter”, införd i *Folkmålsstudier* 2018, kartlägger faktiskt språkbruk utifrån inspelade vardagliga samtal med 34 deltagare. Wikner analyserar variation i förekomsten av de två fokusdragen (se ovan), kort- och långstavighet (t.ex. *bara* eller *ba:ra*), *di* och *dom* samt förekomst av finska och engelska ord. Urvalet förklaras av att dragen nämns av deltagarna (studie 1 och 2) eller har kopplats till olika grad av formalitet och prestige i tidigare undersökningar. Även den fjärde delstudien visar på heterogenitet med såväl inter- som intraindividuell variation där det inte går att belägga tydliga mönster i bruket kopplat till deltagarnas sociala bakgrund. I kappans diskussionsdel tolkas de empiriska resultaten genom Silversteins teori om indexikalitet och indexikal ordningsföljd där språkdragens sociala betydelse kan förändras över tid. Språkdragen antas operera på tre nivåer där varje högre nivå innebär en insnävning av vilken social betydelse som förmedlas – från en neutral regional och/eller social tillhörighet, till en överförd social betydelse där draget laddas med mer specifika associationer som korrekt, prestigefyllt osv., till den tredje nivån där det finns stark medvetenhet om och starka åsikter om draget – men åsikterna kan gå isär. Med ett sådant perspektiv menar Wikner att svenskan i Helsingfors kan ses som en social stil som språkbrukarna har olika uppfattning om. Här urskiljer Wikner hypotetiskt tre sådana stilar: *den stereotypiska Helsingforssvenskan*, *högsvenska* och *ungdomsspråk*. Det viktiga är att samma språkdrag kan ingå som ingrediens för att beskriva olika sociala stilar beroende på vem som beskriver; exempelvis kan ett visst drag indexera arrogans och väcka associationer till specifika miljöer eller sätt att klä och uppföra sig (indexnivå 3) för vissa, men stå för prestige och normenlighet (indexnivå nivå 2) för andra. Sarah Wikners avhandling om svenskan i Helsingfors är ett innehållsrikt och gediget arbete. De empiriska resultaten är knappast förvånande mot bakgrund av tidigare forskning om helsingforssvenskan och urbana språkmiljöer generellt, men styrkan ligger framförallt i hur Wikner tolkar sina resultat med hjälp av Silversteins

modell över indexikal ordning. Resultaten visar att ett och samma drag kan signalera skilda sociala värden för olika individer, och tillsammans kan kombinationer av drag ge upphov till olika sociala stilar som också i sin tur värderas olika av olika individer. Det mest utmärkande för svenskan i Helsingfors på 2010-talet tycks vara dess heterogenitet. C.N.

\*

*Kåre Hoel, Bustadnavn i Østfold 19. Eidsberg, utgitt av Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo ved Tom Schmidt, 711 s. + karta i slutet, Oslo 2020 (Novus). ISBN 978-82-7099-928-6.* Med denna näst sista, mycket omfattande volym har detta onomastiska storverk snart färdigställts. Som framhållits i flera tidigare krönikor återfinns här tolkningarna i *Norske Gaardnavne* (NG), Kåre Hoels utförliga behandling av områdets ortnamn samt redaktörens – alltså i detta band Tom Schmidts – namnutredningar utan att de bakas ihop med varandra. I Eidsbergs herred finns tre socknar: Eidsberg, Trømborg och Hærland. Allt talar för att man vid tolkningen av *Eidsberg* kan ta utgångspunkt i terrängordet *eid* 'gångväg utefter vatten' m.m., där tack vare Kjell Frøysets terrängstudier den ursprungliga kommunikationsbakgrunden klarlagts (s. 21 f.). I *Trømborg* är huvudleden *borg* 'befestet sted', en namnled som även kunnat beteckna en höjd som påminner om en borg, medan bestämningsleden synes vara ett tillnamn \**Treginn*, vars bakgrund diskuteras (s. 329). *Hærland* utgår från namnet på gården Hærland, där huvudleden *land* 'mark, jord' sannolikt föregås av vattendragsnamnet *Hæra*, vars syftning grundligt dryftas (s. 446). Det är lätt att återfinna många andra intressanta namnutredningar i volymen. Beträffande ortnamnet *Elgetun* (s. 31 ff.) aktualiseras två helt olika tolkningar, där en sakral tolkning – i anslutning till ett antaget (men väl osäkert) \**elgr* f. som skulle vara besläktat med got. *alhs* 'helgedom' – ställs mot en tolkning i anslutning till djurbenämningen *älg*, där sammansättningen \**elgjartún* snarast har betydelsen 'inhägnad för älgar' och betecknar en fångstanordning. Med tanke på gårdens perifera läge, landar man (a. st.) i den senare tolkningen, vilket förefaller helt övertygande. Intressant är diskussionen rörande bestämningsleden i *Biltveten* (s. 284 ff.), där ett sammanhållande av denna med fvn. *bilðr* m. 'plogbill' föredras, här – liksom på andra håll i Norden – använt i jämförande syfte om en terrängformation: "en liten, men markert ås som ender i en skarp spiss" (s. 286). Givande är också utredningen rörande *Skjør* (s. 291 f.) i förbindelse med \**stjórr* m., \**stjór* n. 'stav' med syftning på ett framstickande och avsmalnande näs eller höjd-

drag. Vad gäller *Rånås* (s. 330 ff.) resulterar diskussionen i en instruktiv namnartikel som uppvisar analys av enskilda skrivformer och avvägning mellan etymologiska möjligheter. Det oklara *Tenor* (s. 49 f.) uppfattas av Hoel som en sammansättning med *hóll* 'rundaktig höjd' i huvudleden, och i bestämningsleden en bildning till det fvn. verbet *þenja* 'tänja, sträcka ut'; namnet skulle med denna utgångspunkt snarast betyda 'den utsträckta (vida, breda) höjden', en tankeväckande härledning som också sakligt underbyggs. *Kviller* (s. 506 ff.) tolkas övertygande i anslutning till andra *kvill*-namn (vilka ju utretts av Harry Ståhl) såsom beteckning på en 'förgrening (i vattendrag)'. Tänkvärd är utredningen av bakgrunden till *Neple* (s. 372 f.), vilket synes vara ett namn bildat till ett äldre \**Kneppill*, till *knapp* 'knapp', avseende en höjd. En terrängformation avses också ursprungligen med *Klypa* (s. 461, s. 510, jfr s. 584) som åsyftar en trång terräng. Flera förklaringar ges av namnet *Lyeholen* (s. 73 f.), och det är inte omedelbart lätt att slutgiltigt avgöra vilken som är den troligaste. Flertydig är även bestämningsleden i *Barkerud* (s. 119 f.); troligen rör det sig i bestämningsleden om ett inte alldeles lättolkat personnamn, även om andra alternativ bör hållas öppna. Inte heller synes bakgrunden till *vin*-namnet *Mysen* (s. 145 f., jfr s. 186) i alla avseenden vara klarlagd. En hel del enskilda problem är nämligen knutna till det antagna vattendragsnamnet i namnets bestämningsled. Flertydig är också bestämningsleden i *Finnestad* (s. 213 f.), där olika tolkningsalternativ finns. Problematiskt är också att komma till rätta med bestämningsleden i *Tulkerud* (s. 471 f.). Gåttfullt synes namnet *Tattafin* (s. 90) vara, dock kan det av olika anledningar knappast tolkas på det sätt som Ola Stemhaug föreslagit, nämligen till elementen *tatte* 'bröstvårta' och *finn* 'vass kant'. En väl motiverad korrigering av Rygh återfinner man under *Køya* (s. 211 f., jfr s. 301), vilket helt enkelt synes vara bestämd form av *køy* 'primitiv stuga, helst en av jord' och därför inte har något att göra med *køya* f. 'liden Pyt eller Sump med høit Græs eller Siv' (varom NG 1, s. 72). En hel del namn som bildats i senare tid behandlas också. Humoristiska är namnet *Tempelet* (s. 106) och imperativnamnen *Skrapopp* (s. 115), *Tromopp* (s. 382 f.) och *Pissut* (s. 462). En mängd uppkallelseamn finns förstås i området, bland de mer originella *Sululand* (s. 119) och *Kongo* (s. 125). I sammanhanget kan de inlånade modenamnen *Sorgenfri* (s. 228) och *Fuglesangen* (s. 245 f.) även nämnas. Dessutom finns det nationalromantiska *Breidablick* (s. 238) och det berömmande *Frydenlund* (s. 242). Här kan även nämnas det nedsättande namnet *Styggtomt* (s. 72 f.). Ett ungt namn representerar *Roligheta* (s. 414). Ett avsnitt om försvunna namn och äldre "bygge- og grendenavn" finns i slutet av boken, följt av ett omfattande

avsnitt beträffande topografiska ord (s. 563–612) och en omfattande litteraturförteckning (s. 613–627). Alldeles i slutet finns åttio sidor register. Detta är alltså det näst sista bandet i verket *Bustadnavn i Østfold*, och det tjugonde och sista bandet presenteras nedan i krönikan. Där återfinns mer övergripande synpunkter på hela verket. L.-E. E.

*Kåre Hoel, Bustadnavn i Østfold 20. Rakkestad, utgitt av Tom Schmidt, 679 s. + karta i slutet, Oslo 2021 (Novus). ISBN 978-82-7099-932-3.* I och med detta tjugonde band går detta stora utgivningsprojekt i mål. Här återfinner man som bekant tolkningarna i *Norske Gaardnavne* (NG), Kåre Hoels behandling av områdets ortnamn samt, i detta fall, Tom Schmidts kompletterande namnutredningar skilda från varandra, varför man på sina ställen kommer en intressant, intern namndiskussion nära inpå livet. De tre socknar som finns i Rakkestad herred är Rakkestad, Degernes och Os, och deras respektive namn utreds. I det tidigt och väl belagda *Rakkestad* är bestämningsleden flertydig, men Hoel (s. 21) verkar stödja föregångaren Ryghs tanke att det rör sig om ett annars okänt mansnamn. *Degernes* är ursprungligen ett namn på ett stort näs (till fvn. *digr* 'stor') (s. 255), medan *Os* är bildat till *os* 'älvmyrning' (s. 393). Utredningen av många äldre namn återfinns naturligt nog i volymen. Namnet *Kån* (s. 49 f.) exempelvis är bildat till ett ord svarande till fvn. *kaun* 'böld', och syftar sannolikt på en rund höjd. Ett *Gjulum* (s. 74 f.), en sammansättning med *vin*, anses i bestämningsleden kunna innehålla ett *gjorð* f. 'Omgjordning, omgivande Band', syftande på en rund inhägnad av något slag, kanske rentav ett slags fridlyst plats el. dyl. *Gudum* (s. 43 f.) är ett *heim*-namn sammansatt med *guð*, vilket ingår i en sakral kontext tillsammans med *Lund* (s. 48) och ett försvunnet *Pinghbærghom* (s. 44). Intresseväckande är diskussionen rörande *vin*-namnet *Hen* (s. 201 ff.), väl bildat till *hå* i betydelsen 'enga med god ettervekst'. Då det gäller detta namn involveras läsaren i en intressant diskussion mellan Rygh, Hoel och Schmidt. Man noterar också diskussionen av den sakliga bakgrunden till *Skjekle*, bildat till ett ord med betydelsen 'Udkant', kanske "et opphavlig innsjønavn, om den lange og smale Skjeklesjøen, men like gjerne kan det ha vært brukt om den folholdsvis smale jordveien på vestsida av vannet" (s. 368). Flera intrikata frågor aktualiseras i diskussionen av bestämningsleden i *Skjøljabogen* (s. 268 ff.), och riktigt hur *Frøne* (j *Fridnu*; s. 121 f.) skall förstås, är inte klart, i alla fall inte sakligt. Beträffande *Velund* (s. 344 ff.) tycks diskussionen ännu inte vara helt avklarnad, och det föreligger även vissa problem att etymologiskt förstå bestämningsleden i *Dørjuhaugen* (s. 456 ff.). Verkligt svårtolkat är vad avser bestämningsleden namnet

*Røsek* (s. 437 f.). Vad gäller *Ski* (ett ursprungligt *Skeið*) (s. 172 f.), vilket knyts an till *skeið* 'Bane, til Kapløb eller Kapridning', 'Gaardsvei mellem Agre', hade hänsyn gärna kunnat tas till diskussionen rörande en del svenska namn som är bildade till samma element. Även i förbindelse med *Lannem* (s. 325 ff.) hade parallella svenska namn kunnat återopas. På vanligt sätt möter också en del senare bildade namn i volymen. Här behandlas sålunda skämtsamma imperativnamn som *Rivopp* (s. 52), *Tullopp* (s. 264) och *Tittut* (s. 423). Namnet *Finnpå* (s. 126) kan möjligen ha uppstått när namnet gavs, då någon kan ha sagt: "finn på noe, du" el. dyl. Att det verkligen gått till på det sättet är förstås bara en spekulat. Att mer grovkornig humor ligger bakom *Ettfitt* (s. 140) och *Tofitt* (142) är väl inte osannolikt, jfr vad som (s. 316) sägs om *Tafitrud*. Humoristiskt är namnet *Kaffikjær* (s. 403), vilket kan tolkas som 'stedet der de er glade i kaffe'. Ett senare skapat namn är *Pettersborg*, som ansluter till ett personnamn men säkert också associerar till det ryska stadsnamnet (s. 32). *Bergenhus*, *Bernhus* (s. 36 f.) har naturligtvis uppkallats efter *Bergenshus*, och andra uppkallelsenamn är *Asterdam* (*Amsterdam*; s. 220) och *Lybekk* (s. 242, 259, 440). Namnet *Fuglesangen* (s. 191, 476) återfinns flerstädes i området, närmare bestämt som namn på inte mindre än elva platser i Østfold. I en särskild avdelning återfinns som vanligt ett antal försvunna namn och bygdenamn. Bland dessa senare möter en intressant diskussion i samband med *Skantebygda* (s. 529) och *Skaun* (s. 529 ff.), där beträffande det senare namnet Eva Nymans evidenta tolkning återges. De topografiska orden förtecknas sedan, och här framgår att det i detta härad finns sex namn på *heim* (s. 548 f.), möjligen två namn tillhörande en äldre grupp namn på *lösa* (s. 558 f.), sextioalet äldre namn på *rud* (s. 566 ff.), tjugotalet namn på *-stad* (s. 572 f.) samt fyra namn på *\*vin* (s. 578 f.). Boken avslutas med en litteraturförteckning och omfattande register. Såsom den krönikör som under en lång följd av år anmält de olika delarna av *Bustadnavn i Østfold* i *Arkiv för nordisk filologi* är det nu, med denna sista volym, dags att samla sig till något slags sammanfattande slutomdöme. Först måste man uttrycka respekt för Oluf Ryghs föregångsarbete *Norske Gaardnavne*, som så många gånger träffar rätt i tolkningarna. Samtidigt är det påfallande hur ofantligt många ytterligare ortnamn i Østfold som Kåre Hoel med detta arbete lyfter fram och framgångsrikt tolkar: här möter vid sidan av de uråldriga namnen inte minst mängder med senare bildade namn, vilka är värdefulla att utreda. Dessa senare är förvisso ofta inte etymologiskt utmanande, men illustrerar utmärkt väl namnbildningens mångsidighet med associativ namnbildning, mönsternamngivning, mode- och uppkallelsenamn etc. Det är en rik namnskatt som här ges berättigat utrymme,

på samma sätt som i många av delarna i ortnamnserierna *Ortnamnen i Göteborgs och Bohuslän* och *Skånes ortnamn*. Redaktörerna Tom Schmidt (i vol. 1, 3, 5, 7, 9, 11 och 13–20) resp. Margit Harsson (i vol. 2, 4, 6, 8, 10, 12) bygger i sina resonemang konstruktivt vidare på Hoel, varvid de ibland på ett övertygande sätt reviderar dennes tolkningar, både språkligt och sakligt. Detta sker alltid i en hänsynsfull dialog med föreläsaren. Jag tycker att namntolkningarna mestadels är väl underbyggda, inte minst då de gäller de sakliga motiveringarna, även om man på en hel del ställen nog kan tycka att redaktörerna kunnat argumentera tydligare för något av alternativen där flera sådana föreligger. Det är dock generellt skada att inte belysande fotografier eller kartutsnitt kunnat införlivas i verket, inte minst för att styrka de sakliga övervägandena som namntolkarna gör. I de senast utkomna delarna av de officiella svenska ortnamnsutgåvorna (*Sveriges ortnamn*, *Skånes ortnamn*, *Ortnamnen i Göteborgs och Bohuslän*, *Övre Norrlands ortnamn*) lyfter fotografier och kartor avsevärt framställningen. I samband med en del härledningar saknar man ibland referenspunkter i ord- och namnmaterial från det övriga Norden. De omsorgsfullt utarbetade registren över topografiska ord förtjänar beröm, liksom de omfattande registren över huvud taget. Dessa register gör *Bustadnavn i Østfold* till ett värdefullt uppslagsverk för den nordiske namnforskaren. (Samtliga namn kommer så småningom att kunna sökas i ett digitalt register.) När man betraktar den imponerande sviten av tjugo volymer, dyker Horatius' klassiska ord om ett *monumentum aere perennius* upp i bakhuvudet. Här har nämligen ett bestående storverk på den nordiska namnforskningens område skapats, och man känner stor tacksamhet över att detta verk av Kåre Hoel så målmedvetet förts i hamn av Tom Schmidt och Margit Harsson.

L.-E. E.